

Боравак припадника заједнице југословенских Јевреја у Будимпешти, током напада НАТО на СР Југославију март-јун 1999: солидарност и идентитет

Ајсџраќиј: Овај рад има за циљ да документије тромесечни привремено боравак преко 600 чланова Заједнице југословенских Јевреја у Будимпешти (17% од укупног броја чланства) као и њихово једино броја чланова за Израел, у време уочи, током и крајко време после напада НАТО на СР Југославију.

По својој бројности и учешћу у животу Мађарске, Јевреји свакако чине део мађарске историје: у главном граду постоје 22 синагоге, од којих највећа има приближно 3000 места, Семинар за рабине за целу источну и централну Европу, јеврејске основне и средње школе и обданишта, јеврејски културни центар, јеврејски културни центри, јеврејски музеј, библиотека, општински центри, летњи камп, јеврејска болница, два дома за старе, кошер ресторани, ритуално купатило, јеврејско гробље, продавнице са ритуалним реквизитима и сувернирима. Дакле, реч је о граду са развијеном структуром и установама организованим на етничко-верском карактеру, што је омогућавало брзо укључивање југословенских Јевреја у веома динамичан социјални и културни живот у новој средини.

Склањање чланова јеврејске заједнице организовао је Савез јеврејских општина Југославије уз финансијску и свесрдну помоћ и сарадњу низа јеврејских организација у свету, као и појединаца који су били укључени у бригу и старање о привремено склоњеним југословенским Јеврејима у Будимпешти, Израелу и, у мањем броју, неким другим земљама.

Савез јеврејских општина Југославије је аутобусима у Будимпешту упутио близу 200 чланова јеврејских општина из Београда, Новог Сада, Суботице, Сомбора, Панчева. Зрењенина, Аде, Кикинде, Приштине, Ниша и Трстеника, док је остали број чланова дошао појединачно. Склањање је почело 23. марта, дан уочи почетка бомбардовања. Повратак евакуисаних је почео 19. јуна, неколико дана после завршетка бомбардовања и доношења резолуције Савета безбедности о решењу косовске кризе. Излазак из Југославије је био слободан, изузев за војне обвезнике, а транспорт отежан и ризичан због рушења мостова и могућности напада.

Подаци изнети у раду проистекли су из личног искуства, у време док је аутор овог рада као референт за културу, а касније и координатор Оперативне групе радио на смештају, одржавању психофизичког здравља групе (посебно брига о малолетним члановима и младима), одржавању кућног реда; пословима одржавања сталних контаката са јеврејским организацијама које су се старале о члановима Заједнице југословенских Јевреја (далје: ЗЈЈ) у Будимпешти као и Савезом јеврејских општина Југославије; спровођењу културно-образовних активности; организацији прихватања помоћи и лекова; вођењу евиденције (спискови са личним подацима, датумом доласка и дестинацијом и датумом одласка, табеле демографске структуре чланства – Табела 1); давању интервјуа мисијима које су прикупљале материјална средства.

Током боравка у Будимпешти аутор је имао специфичну егзистенцијалну позицију, припадао је групи, познавао чланове и имао прилике да посматра понашање у новој средини и новој, измењеној ситуацији користећи метод стационарног учешћа са посматрањем, што је подразумевало дуготрајни интензивни однос са члановима заједнице у егзилу. Предност је стална присутност на терену као и посматрање понашања из прве руке, уместо из извештаја других, јер се на тај начин кроз директно искуство долази до података. Директним посматрањем се види шта се дешава када се људи припремају за догађаје или после њих, понашајући се према правилима средине или их кршећи. Улога учесника посматрача је амбивалентна, јер док је неко ангажован у активности он је не посматра.¹

Организација живота у новој средини

Од почетка до самог краја боравка у Будимпешти чланови ЗЈЈ нису имали избеглички статус, већ се боравак продужавао према важећим мађарским прописима: за оне који су све време боравили у земљи на крају сваког месеца се продужавао боравак, с тим што се након три месеца континуираног боравка земља морала напустити. Прозвани смо „бегунци од бомби“, како смо земљу напустили од страха пред бомбардовањем, нико од нас није био протеран из својих места било због националне припадности или услед рушења дома, нити је ико током боравка од мађарских власти затражио избеглички статус.

Када је реч о плановима за повратак, практично су се могле издвојити три старосне групе: студенти и припадници средње и старије генерације. Студенти су планирали да иду за Израел „знам да ће ми тамо бити теже у почетку, али ме чека боља будућност“, док су старији чекали да се напади заврше како би се вратили у своје домове, јер „код куће је најлепше“. Припадници средње генерације, млађи родитељи, одлазили су да „извиде“ могућност за боравак у Израелу, јер „морамо да мислимо на нашу децу и шта је за њих боље“. По структури то је била етнички, верски и језички хомогена група, која већински припада тзв. средњем грађанском сталежу, тако да адаптација на урбану градску средину и обрасце општецивилизацијских правила понашања није била отежана

¹ Barfield Thomas, *The Dictionary of Anthropology*, Oxford 1997., 348

претходном припадношћу другом месту живљења. Унутар групе већином су се сви међусобно познавали од раније, јер су у оквиру матичних заједница били упућени једни на друге. У групи која је практично преко ноћи променила свој културни, социјални, професионални и просторни статус, односно ушла у безстатусност долази и до губитка личног идентитета, губитка готово свега лично препознатљивог, „контекста у целини“². Тада долази до изражаја способност адаптације, што је зависило од појединачних психофизичких карактеристика, у групи је било оних који су се брже и оних који су се теже и спорије прилагођавали новонасталој ситуацији. Једну од водећих улога у интегрисању новог члана у друштво мађарских Јевреја, имао је језик. Војвођански Јевреји којима је углавном мађарски језик матерњи, имали су предност, лакше су се укључили у друштвени живот средине и нашли запослење.

Првих дана је цела група по годишту била хомогена, а заједништво које је развила учествујући на семинарима, летњим камповима и сличним окупљањима јеврејске деце и омладине, у оваквој ситуацији се манифестовало одлучним ставом да „не треба губити главу, бити очајан или падати у депресију“. Како вести везане за рат у земљи нису биле оптимистичке и група полако постајала свесна да, „изгледа да ће рат трајати дуже од седам дана“, тако се све више кренуло у активности којима би се испунио цео дан. Према програму активности из Југославије, одржавани су часови мађарског и хебрејског језика, курс компјутера, организовано је обданиште, дечији и млађи тинејџ клуб, ликовна, драмска и музичка секција, курс керамике, плесови, спорт (аеробик, стони тенис, аикидо, цудо, фудбал, кошарка), турнир у преферансу. Најављивано је: „обавезно је уписати се најмање у две секције, то је у вашем интересу да не бисте ментално оболели“, „познавање рада на рачунарима један је од савремених критеријума писмености, познавање програмирања је квалитет који обезбеђује егзистенцију у свакој земљи света“, „за све оне који немају појма, натуцају или мисле да знају мађарски, држимо часове основног преживљавања“...

Постојао је распоред одржавања хигијене, као и кућни ред. Егалитарност у смислу припадања групи чији је боравак, статус, стање у коме се налази исти, није значајно и изостанак индивидуалности, тако да се свако према својим знањима, способностима и личним афинитетима укључио у активности. Првих дана је са групом боравио и фотограф, који је забележио смештај, изглед и реакције у тим првим тренуцима исељеничке средине.

Временом је група остала све хетерогенија по годинама са карактеристиком сталних померања и премештања, при чему је групна динамика била веома жива. Млади су већином чекали на планирани одлазак у Израел и врло се зрело понели према ситуацији, учествујући преко дана у активностима. Увече су се окупљали да се уз песму ослободе страха и стреса, што је разумљиво с обзиром на њихове године, али упоредо са тим, околина је, с обзиром на околности, од њих очекивала суздржаност и повученост. Мајке су биле са својим породицама, укључене у школске активности и са обавезама према деци. Међу старијима је било и оних који су преживели логоре, са негативним и трагичним

² Малашевић Мирослава, *Сесиринска солидарност – избежнице из бивше Југославије у Њујорку*, ГЕИ САНУ књ. XLIV, Београд 1995., 202

искуствима из прошлости. Међусобно су заједнички превлађивали страх и делили стрепњу. Упућени на групу и једни на друге, тешко су се одлучивали за укључивање у активности и имали посебне прохтеве, којима углавном није било могуће удовољити. „Социјални случајеви“ којима је био обезбеђен смештај, исхрана и остале животне потрепштине последњи су се вратили у земљу.

Јеврејске организације и многобројни волонтери су учинили све што је потребно како би чланови групе добили задовољавајући смештај и негу, лекове, одећу, деца играчке, да би одржали емотивно и физичко здравље групе, учествовали у културним догађањима, административно решили статус и притом показали разумевање и пожртвованост.

С обзиром на то да се није знало како ће се криза развијати, нити колико ће људи доћи, према томе се мењао и смештај, што је уз здравствену заштиту било основно. Старијим члановима је пружена могућност одласка у Дом за старе у Бечу. Исхрана је била организована у хотелу, редовно су стизале остале животне потрепштине уз додатну помоћ хуманитарних организација које су групу снабдевале воћем и поврћем, средствима за хигијену, опремом за бебе, телефонским картицама и картама за превоз. Редовно су стизали лекови од којих је велики део слат за Југославију, здравствено осигурање је такође било регулисано и вазило је како за Мађарску тако и за Израел.

Овај симболично речно „егзодус“ догодило се пред празник Песач, који се слави у спомен спасења Јевреја из мисирског ропства, тако да се група уз претходно предавање припремила за прославу која је одржана у јеврејској општини. Након светковине све генерације су укључене у разноврстан и веома добро организован едукативни програм. Деца од 3 до 6 година су ишла у обданиште уз пратњу родитеља или васпитача; деца од 6 до 14 година су пратила редовну наставу у основној школи; организовани су часови у природи (излети, одлазак у парк, Зоо врт, на базен, у циркус). Током целог дана су се за омладинце и старије смењивали часови хебрејског језика, неформално образовање и предавања о традицији и религији. За старије су били организовани одласци на концерте, у позориште, обилазак јеврејског кварта и музеја, клуб за пензионере, али и свакодневне обавезе, по стереотипу назване „женским пословима“, који се иначе обављају код куће. Издаван је и „Билтен“, са прегледом свих важних догађаја и информација. У спровођењу активности били су укључени сви чланови, чиме је искоришћен потенцијал унутар групе: новинар је био уредник Билтен-а, лекари су бринули о болеснима, наставници су држали наставу у школи, преводиоци су помагали да они који не знају језик разумеју сва обавештења, спортисти су држали спортске клубове, глумци драмску секцију, сликари ликовну, музичари музичку. За активност је поред хотелских просторија коришћен и савремени јеврејски културни центар у Будимпешти, који је располагао потребном опремом за обављање културно-образовних активности, организовање концерата и представа, одржаваних посебно за нашу групу. Карактеристика свих јеврејских општина јесу исте основне установе, што је одлучујуће за јединство³, тако да је ради боље организације, договора и одлука формирана оперативна група, сачињена од људи који у заједници имају одређене

³ Гамс Андрија, *У питању за бојом: трагичан историјски пут Јеврејства*, Београд 1993., 36

функције, док су нарочиту подршку представљали чести обиласци од стране председника СЈОЈ и чланова Извршног одбора.

Групна психотерапија

С обзиром на то да је бомбардовање најављивано интензивно уназад годину дана и раније, до почетка југословенске кризе се незванично причало да ће то бити један од могућих војних притисака, свакако да је емотивна напетост припадника ЗЈЈ била велика, али је евакуација прихваћена као неминовност која се дуго ишчекивала и на крају и обистинила. Од првог тренутка група је прихватила све обавезе у новонасталој ситуацији и много више је стрес утицао на физичко здравље (епидемија инфекцијских обољења је убрзо почела да се шири), него на психичко. У оквиру психолошке радионице која је била организована у вечерњим часовима, групна терапија је трајала око сат времена. Група је названа „група за ослобађање од стреса” и водили су је психолог и терапеут из Мађарске, едуковани за помоћ у акутној кризи, људима који су услед ратних околности напустили своје земље. Осећања која се доживљају треба исказати покретом тела, након чега терапеут заузима исти положај омогућавајући на тај начин особи да сагледа саму себе. Циљ је био да се схвати на који начин се доживљава криза, како би се боље сагледала реалност и лакше добила представа о будућности.

У првим сатима и данима, група је стално пратила информативне програме који су појачавали стање страха, напетост и забринутост за оне који су остали у Југославији. Вести које су преносили медији су, поред телефонске, били једина веза са земљом. Како због егалитарности коју је наметало припадања истој групи, тако и по опредељењима, сви су делили исти негативан став према нападима НАТО, исказан на митинзима који су били организовани у центру Будимпеште. Јавно исказивање неслагања свакако се могло подвести под тзв. „исељенички патриотизам”⁴, у ком су већином учествовали омладинци. Он се, поред митинга, манифестовао и кроз интервјуе који су омладинци давали по доласку у Израел, отворено осуђујући ваздушне нападе и изостанак помоћи и подршке српском народу. На правац који су чланови ЗЈЈ у Мађарској следили, утицај су свакако имала стална обавештења, извештаји и прогласи Кризног штаба СЈОЈ који је захтевао од Израелске владе, Светског јеврејског конгреса и Европског јеврејског конгреса да искористе свој утицај, зауставе ваздушне нападе НАТО снага и подрже преговоре са циљем да се постигне мирно политичко решење Косовског проблема (Проглас СЈОЈ од 28. марта 1999. године), као и бројне промеморије, апели за мир и осуде злочина без обзира над ким се врше.

⁴ Павловић Мирјана, *Срби у Чикагу – проблем етничког идентитета*, Београд 1990., 131

Религијска пракса

Јеврејска заједница у Југославији већим делом представља заједницу која не живи по строгим прописима Торе, „религиозност није предуслов припадништва јеврејског заједници”, али је укључена у највеће празнике јер „секуларизам нема нужно негативан став према религији”, што је „резултат напора да се у склад доведу идеје западне културе и јеврејског историјског наслеђа”⁵. Са радошћу су ишчекивани позиви на Шабат и кидуш у некој од будимпештанских синагога, највећи јеврејски празник „повезан са стварањем света, који се сматра симболом вечног споразума између Бога и јеврејског народа о нужности рада и обавези одмора, јер и рад и одмор једнако су важни за људску благодет”⁶. „Седег је посебан верски обред који се у јеврејским кућама одржава прве две вечери Песаха, седег Песах је празнична обредна вечера на којој се молитве, читање Хагаде и сви обичаји одвијају по строго утврђеном реду”⁷. Обред су држали млади Хазани који су били на школовању у Израелу, припадници омладине. Шавуот, празник жетве, прослављен је у синагоги на позив врховног рабина. Поводом Јом Аасмута, дана независности односно проглашења државе Израел позвани су сви из групе да присуствују целодневном програму (спортска такмичења, фолклорни плесови, концерт, шоу). Синагога је у случају ЗЈЈ у Мађарској поред основне функције, дакле места религијске праксе, имала много више социјалну функцију укључивања чланова у јеврејску заједницу и друштво. Организација живота у новој социокултурној средини је поред поменутих подразумевала и присуствовање церемонији склапања грађанског брака, као и прославе дечијих рођендана.

Одлазак група и боравак у Израелу

Са своје стране Агенција за Израел је организовала програм усељења у Израел – „Idud Aliya”, у који су најприје били укључени млади људи, а затим и породице. Представници из ове организације су такође свакодневно боравили са припадницима групе у Будимпешти, обављајући разговоре и изналазећи најбоље решење за усељење, свакоме појединачно. Организовано је потпуно бесплатно слање људи у Израел на програм „Pilot Tour”, приликом ког је пружена могућност останка у Израелу или повратка у Мађарску. Програм је трајао 12 дана, током којих се обилази земља, универзитети и све што би могло бити везано за студенте, уколико се ради о групи младих људи. Програм за породице је реализован кроз организоване састанке са кометентним особљем са којим се обављао разговор и тражиле најповољније солуције и могућности запослења. После завршетка дванаестодневног пута млади иду као туристи у „Uran Kibuc” где уче хебрејски језик. Након положених пријемних испита неки од њих се

⁵ Sanel L. Goodman, „Вера секуларног Јеврејина”, и: „Ревизијализација малих јеврејских општина”: специјални број, *Пинкас* бр. 4, Београд 1996, 6

⁶ Cadik Danon, *Збирка појмова из Јудаизма*, Београд 1996., 6

⁷ Cadik Danon *Збирка појмова из Јудаизма*, Београд 1996, 43

уписују на Универзитете. Следи промена статуса у новог усељеника – „Ole hadaš”. Као усељеници примају материјалну помоћ и смештени су у прихватним центрима „Merkaz Klita”. После одређеног времена, уколико сами не нађу радно место, понуди им се адекватно запослење.

Програм се за студенте донекле разликовао од програма за породице, како у обиласцима тако и у смештају. И за једну и за другу групу почињао је уводним разговором са особљем „Tnuat Aliya”. Настављао се обиласком Јерусалима и посетом музејима, меморијалном центру, јеврејској четврти. Наредног дана и једној и другој групи предстојали су поменути разговори са представницима агенције која је организовала путовање, представницима из Министарства апсорпције, студентске организације и то је била прилика да се детаљно и појединачно разговара о свему што је везано за усељење: материјалној помоћи, школовању и усавршавању, становању, могућностима за проналазак посла. Затим се обилазе већи градови у Израелу, Мртво море и Масада, Национални парк, Голанска висораван, прихватни центри, колеџи, кибуци и улпан кибуци, у којима се ради и учи језик. Као свој симболичан допринос екологији државе Израел учесници програма посаде по једно дрво.

Последњег дана се поново састаје са представницима поменутих министарства и организација ради сумирања сакупљених података. Поред web site-а који је доступан, током програма и разговора добијају се брошуре у којима је објашњена процедура усељења од слетања на аеродром, преко запослења односно школовања, до смештаја.

Изузетно примљени, са пута су се учесници враћали са добрим импресијама. Од укупног броја чланства ЗЈЈ који су боравили у Будимпешти 255 чланова је отишло на пут „Idud Aliya”, док се око 130 уселило у Израел.

1. Демографски преглед доласка-одласка чланова у периоду 23. март – 23. март 1999. године

Табела 1

	Године старости	мушки		женски		укупно		остали у Будимпешти	
		долазак	одлазак	долазак	одлазак	долазак	одлазак	мушки	женски
1.	0-9	17	11	18	16	35	27	6	2
2.	10-19	43	35	57	42	100	77	8	15
3.	20-29	33	27	68	58	101	85	6	10
4.	30-39	9	8	26	18	35	26	1	8
5.	40-49	9	7	39	31	48	38	2	8
6.	50-59	3	0	21	19	24	19	3	2
7.	60-69	7	6	11	7	18	13	1	4
8.	70-79	4	3	11	7	15	10	1	4
9.	80-89	2	2	1	1	1	3	3	0
10.	90 и више	0	0	2	2	2	2	0	0
	Укупно	127	99	254	201	381	300	28	53

Ida Labudović

The Stay of Yugoslav Jews Community Members in Budapest During Nato Air Strikes (march-june 1999). Solidarity and Identity

With growing certainty of NATO air strikes on Yugoslavia in March 1999, members of the Jews community – first youth, then women and children – started to seek refuge in Budapest.

The aim of all forms of gathering of Jews, whether seminars, clubs in local Communes, summer children camps with formal or informal education or traditional and culture and to maintain the identity of the people which still exists and develops in spite of attempts to eradicate it psychologically and physically. In accordance with these goals, a series of cultural and educational activities were organized in Budapest – first by students/teachers and then also by Jewish organizations. Members were also offered an option to go or possibly to emigrate to Israel.